

Lausunto

12.05.2022

Asia: VN/3215/2021

Väliraportti: Vapaa!-Fri! -hanke vapaaehtoistoiminnan edistämiseksi ikääntyvässä yhteiskunnassa

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Vapaa! -Fri! -hankkeen väliraportissa pyritään luomaan kattavaa kuvaa vapaaehtoistoiminnan tilasta Suomessa, siihen vaikuttavista ja sitä haastavista tekijöistä. Tavoitteena on edistää vapaaehtoistoiminnan asemaa ikääntyvässä yhteiskunnassa.

Maaseutupolitiikan Hyvän elämän edellytysten varmistaminen maaseutualueilla (HYMY-verkosto) haluaa lausunnossaan korostaa seuraavia asioita:

Lähtökohta luoda kokonaiskuvaa vapaaehtoistoiminnan yhteiskunnallisesta merkityksestä, haasteista, ja niiden juurisyistä on tärkeä. Hahmotettaessa vapaaehtoistoiminnan kenttää on tärkeää luoda paitsi yleiskuvaa kansallisesti, hahmottaa myös alueellista kehitystä. Tähän työkaluja tarjoaa maakuntatasoinen tarkastelu kuin myös kaupunki-maaseutu alueluokitus. Olisi tärkeää tunnistaa vapaaehtoistoiminnan erityispiirteitä ja -kysymyksiä maaseutu- ja kaupunkikonteksteissa, kuin myös mahdollisesti alueellisesti eriytyvää kehitystä. Tarkempi tarkastelu auttaisi hahmottamaan juurisyitä ja vapaaehtoistoiminnan tukemisen tarpeita erityyppisillä alueilla.

Raportissa korostetaan vapaaehtoistoiminnan koordinaation ja johtamisen merkitystä. Mitä koordinoinnilla ja johtamisella tarkoitetaan, jää kuitenkin raportissa vielä turhan epäselväksi, ja raporttia olisi tältä osin vielä hyvä selkeyttää. Koordinoiviksi tahoiksi voidaan tunnistaa mm. järjestöt, kunnat ja seurakunnat. Vapaaehtoistoiminnan koordinaatiota ja johtamista pohdittaessa, tulee myös miettiä, miten ei-organisoimaton ns. neljännen sektorin toiminta nivoutuu kokonaisuuteen. Kaiken ohella tulee myös muistaa vapaaehtoistoiminnan lähtökohta – kansalaistoiminnan omaehtoisuus, vapaaehtoisuus.

Raportissa tehty linjaus käyttää vapaaehtoistyön sijaan vapaaehtoistoiminnan käsitettä on kannatettava. Tämä kuvaa paremmin toimintaa, joka perustuu omaan vapaaseen tahtoon, eikä siitä makseta rahallista korvausta. Raportissa todetaan, ettei Suomessa ole virallista määritelmää

vapaaehtoistyölle/toiminnalle. Yhteinen ymmärrys siitä, mistä puhutaan, kun puhutaan vapaaehtoistoiminnasta, auttaisi kuitenkin jatkotyötä, joten myös määrittelyä koskevaa keskustelua olisi hyvä käydä.

Vapaaehtoistoiminnan edistäminen julkisen hallinnon toimesta on hankala keskustelu niin poliittisesti kuin tutkimuksen kentällä, kuten raportissa todetaan. Aiheeseen liittyy huolta hyvinvointivaltion alas ajamisesta ja vastuun siirtämisestä valtiolta kansalaisyhteiskunnalle. Tämän johdosta vapaaehtoistoiminnan toimintaedellytysten vahvistamista tulisi pohtia ennen kaikkea itse vapaaehtoistojen kanssa, laajasti kansalaisyhteiskuntatoimijoita osallistaen.

Raportissa nostetaan esiin huoli perinteisen yhdistystoiminnan hiipumisesta. Todetaan, että järjestöaktiivit ovat ikääntymässä ja vähenemässä, ja ettei nuoria kiinnosta enää samalla tavoin perinteinen yhdistystoiminta vaan lyhytkestoisempi pop up -toiminta. Tämän kaltaisen keskustelun ylläpitämisessä ja vahvistamisessa tulisi olla kuitenkin varsin varovainen. Tilastot eivät varsinaisesti tue tämänkaltaisia väitteitä. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen määrä on ollut kasvava, kuin myös kyläyhdistysten. Sote-järjestökentällä on viime vuosina lakkautunut useita järjestöjä, mutta enemmän on syntynyt uusia (lähde SOSTE). Myös toiminnallisten kylien määrä (taustalla kyläyhdistys tai muu yhdistys) on ollut kasvava, vaikkakin vapaaehtoistoimintaan käytettyjen tuntien määrä laskeva. Kylätoiminnan piirissä tehtävä vapaaehtoistyö on kuitenkin edelleen merkittävää (Vuonna 2021 4 817 097 tuntia / arvo 72,3 milj., lähde SYTY). Mikä on todellinen vapaaehtois- ja järjestötoiminnan kehityssuunta, tarvitsee vielä tarkempaa tietopohjaa ja analyysia keskustelun ja johtopäätösten pohjaksi. Onko kehityssuunnassa kyse hiipumisesta vai uudistumisesta? On myös tärkeää, ettei itse tuoteta negatiivisen kehityksen kierrettä omalla puheella.

Raportin s. 12 viitataan Taloustutkimuksen raporttiin, jonka pohjalta aktiivisimmat vapaaehtoiset ovat 35–44-vuotiaita, ja 65–74-vuotiaita. Vähiten vapaaehtoistoimintaan osallistuvat 15–24-vuotiaat. Osallistumattomuuden syiksi nimetään terveydelliset syyt, ja ettei kukaan ole pyytänyt mukaan toimintaan. Korkeasti koulutetuilla ja hyvätuloisilla osallistumattomuuden syynä korostuu ajanpuute. Huomionarvoista tuloksissa on, että osallistumattomuuden yhtenä syynä on, ettei kukaan ole pyytänyt mukaan. Tätä vasten tulisi arvioida, onko tässä yksi syy nuorten vähäiseen osallistumiseen, ja jos, niin mitä tälle tulisi tehdä. Kuinka eri väestöryhmiä voitaisiin paremmin tavoittaa ja pyytää mukaan järjestö- ja vapaaehtoistoimintaan.

Oikeusministeriön työryhmän tekemä ehdotus uudesta toimintaryhmälaista, ja tähän liittyen kevyemmästä rekisteröitymismuodosta, joka mahdollistaisi myös vapaamman neljännen sektorin toiminnan tukemista on hyvä ja tärkeä uudistus. Raportissa s. 18 kuitenkin kirjoitetaan: ”Ehdotetun toimintaryhmälain on tunnistettu olevan keskeinen ratkaisu erityisesti maaseutukunnissa olevaan kriittiseen tilanteeseen, jossa kansalaistoiminta on hiipunut lähes kokonaan yhdistysten lakkaamisen johdosta.” Näin ei voi sanoa. Maaseudulla on edelleen aktiivista kansalaistoimintaa, ja yhdistyksiä, ja kansalaisyhteiskuntatoimijoiden rooli on merkittävä maaseutukuntien ja paikallisyhteisöjen hyvinvoinnin ylläpitämisessä ja edistämisessä. Oheinen virke tulisi poistaa raportista.

Raportin lähdekirjallisuudesta puuttuu ns. maaseutulähteet, mikä osin näkyy raportin sisällöissä. Raporttia tulisi tältä osin täydentää ja hakea tasapainoa ei vain eri väestöryhmiä vaan myös erityyppisiä alueita koskevaan vapaaehtoistoiminnan keskusteluun ja tilannekuvan kartoittamiseen.

Vastauksia joihinkin raportin kysymyksiin:

Pidättekö tärkeänä, että kuntien, muiden viranomaisten sekä kansalaistoimijoiden väliselle yhteistoiminnalle kriisitilanteissa olisi mietittynä valmiita malleja? Mikä auttaisi tällaisten mallien jalkauttamisessa?

Tällaisten mallien miettiminen on tärkeää. Jo toiminnassa olevia malleja, joista voisi ottaa oppia ovat mm. pelastustoimen ja kyläyhdistysten yhteistyönä syntyneet kylien pelastusryhmät.

Minkälaista apua kaipaatte toimintaanne, jotta nuoria saataisiin houkuteltua mukaan toimintaan?

Järjestöjen ja yhdistysten tulisi lähestyä nuoria aktiivisemmin ja suoraan. Raportin tutkimusviite osoittaa, että osallistumattomuuden yhtenä mahdollisena syynä on, ettei kukaan ole pyytänyt mukaan.

Järjestötoimintaan osallistuminen on usein ikä- ja elämänvaihesidonnaista. Iso osa lapsista ja nuorista osallistuu erilaiseen järjestötoimintaan (esim. partio, 4H, liikunta- ja kulttuuriyhdistykset). Osallistuminen tuo usein mukanaan myös vapaaehtoistoimintaa, joka ulottuu perheisiin ja nuorten omaan lähiyhteisöön. Kun nuorten elämäntilanne muuttuu (esim. opiskelujen aloittaminen, kotiseudulta pois muutto, perheen perustaminen), myös järjestötoimintaan osallistuminen ja vapaaehtoistoiminta voi muuttua. Se voi jatkua ns rivijäsenyytenä, loppua kokonaan tai vaihtua uuden elämäntilanteen mukanaan tuomaan toimintaan (esim. opiskelujen tai omien lasten kautta tulevaan toimintaan). Nuorten osallistuminen tulisikin tehdä nykyistä paremmin näkyväksi ja tunnistaa sen erilaiset muodot.

Millä tavoin koulut, oppilaitokset, nuorisotoimi ja muut lasten ja nuorten kanssa toimivat julkisen sektorin tahot voisivat innostaa nuoria osallistumaan vapaaehtoistoimintaan?

Nuorten osallistuminen tulisi tehdä näkyväksi ja sitä kautta innostaa nuoria mukaan erilaiseen toimintaan. Tällä hetkellä iso osa vapaaehtoistoiminnan mahdollisuuksista ”on piilossa” eivätkä

nuoret siksi löydä sen pariin. Vapaaehtoistoiminta voisi myös olla tiiviimmin osa julkisen sektorin toimintaa siten, että vapaaehtoistoiminta tulisi kaikille lapsille ja nuorille tutuksi. Joissain kouluissa jo järjestetäänkin erilaisia vapaaehtoistoiminnan kursseja ja valinnaisia opintojaksoja, mutta tämänkaltaista toimintaa voisi olla enemmänkin. Myös nuorisopalveluissa on ollut erilaisia kokeiluja omaehtoisen toiminnan järjestämisestä, jossa nuoret otetaan mukaan suunnittelemaan, toteuttamaan ja arvioimaan nuorille suunnattuja palveluja. Tätä tulisi tukea ja kannustaa nuorisopalvelujen tuottajia ottamaan nuoret aktiivisemmin mukaan palvelujen toteuttamiseen.

Tulisiko vapaaehtoistoimintaa hyödyntää nykyistä laajemmin yhtenä kotoutumisen keinona ja millä reunaehdoilla?

Ehdottomasti. Onnistunut kotoutuminen tarvitsee vahvan ja monialaisen pohjan toteutuakseen. Julkisten palvelujen rinnalle tarvitaan vastaanottava yhteisö ja tässä järjestöillä voisi olla vielä nykyistäkin vahvempi rooli ja tehtävä. Vapaaehtoistoiminta voi tarjota mielekäästä tekemistä, mahdollistaa kielen ja kulttuurin oppimisen todellisissa arjen oppimisympäristöissä sekä helpottaa ja parhaassa tapauksessa myös nopeuttaa työllistymistä.

Minkälaisia keinoja on kehitetty eri taustoista tulevien vapaaehtoisten vastaanottamiseksi ja sitouttamiseksi toimintaan? Minkälaista tukea järjestöt yms. tarvitsevat siihen, että toiminta olisi vastaanottavaisempaa?

Iso osa järjestöistä on ollut mukana kotoutumista tukevassa työssä jo pitkään ja heille toiminta on varsin tuttua. Nämä järjestöt voisivat toimia ikään kuin mentoreina sellaisille järjestöille, joille toiminta on vielä uutta tai vierasta.

Onko toiminnassanne tullut esiin haasteita liittyen työttömän oikeuteen toimia vapaaehtoisena?

Kyllä on. Työttömät ihmiset eivät aina voi osallistua vapaaehtoistoimintaan, koska sen katsotaan vaikuttavan heidän työmarkkinastatukseensa ja siten vähentävän esimerkiksi saatuihin tukiin. Nämä tilanteet tulevat myös välillä yllätyksenä sekä vapaaehtoistoimintaa toteuttaville tahoille että yksittäisille työttömille osallistujille. Käytänteiden tulisikin olla näkyviä ja helposti ymmärrettäviä. Samoin oikeus vapaaehtoistoimintaan tulisi taata siten, ettei se vaikeuta työttömän työmarkkinatilannetta.

Tulisiko vapaaehtoistoimintaa hyödyntää johdonmukaisemmin erilaisissa yhteiskunnan toiminnoissa?

Tätä on syytä pohtia monialaisesti ja tarkkaan. Vapaaehtoistoiminta on jo osa useita palveluja ja sen kautta täydennetään olemassa olevaa palvelutarvetta. Parhaimmillaan vapaaehtoistoiminta täydentää ja monipuolistaa olemassa olevia palveluja, mutta on pohdittava tarkasti sitä, missä menevät vapaaehtoistoiminnan rajat.

Onko kunnissa tarvetta kunnan ja kansalaisyhteiskunnan välistä yhteistyötä kokonaisuutena kuvaavalle oppaalle tai muulle koulutusmateriaalille ja mitä materiaalin tulisi sisältää?

Jonkinlaiselle materiaalille on varmasti tarvetta. Siinä tulisi kuvata tiiviisti kansalaisyhteiskunnan historia, nykytila ja mahdolliset tulevaisuusskenaariot. Tämä helpottaisi kuntia pohtimaan omia rakenteitaan liittyen yhteistyöhön järjestöjen kanssa sekä toimimaan pitkäjänteisesti ja tulevaisuusorientoituneesti. Tämä mahdollistaisi myös kuntien välisen yhteistyön ja oppimisen toinen toisiltaan valtakunnallisesti.

Minkälaista yhteistyötä kuntien, hyvinvointialueiden ja kansalaistoimijoiden välillä tulisi olla ja missä asioissa?

Sekä kunnissa että uusilla hyvinvointialueilla pohditaan parhaillaan järjestöjen roolia ja näiden kaikkien yhdyspintojen löytämistä ja niiden hyödyntämistä yhteistyössä. On pohdittava sitä, miten järjestöt tulevaisuudessa sijoittuvat esim. rahoituksen, ohjauksen tai autonomisuuden näkökulmasta näille yhdyspinnoille. Tähän keskusteluun ja roolien määrittelyyn on otettava järjestöt itse vahvasti mukaan. Kuntien ja kansalaistoimijoiden väliselle yhteistyölle on jo olemassa erilaisia toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä, joiden tunnistaminen myös uusilla hyvinvointialueilla voi tarjota erilaisia näkökulmia hyvinvointiin, osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen.

Kattilakoski Mari
Maaseutupolitiikan HYMY-verkosto (Hyvän elämän edellytysten
varmistaminen maaseutualueilla)